

MARTA A. URBAŃSKA*

SITE-SPECIFIC RECENT ARCHITECTURE IN POLAND:
CONSERVATION OF IDENTITY?NAJNOWSZA POLSKA ARCHITEKTURA *SITE-SPECIFIC*:
KONSERWACJA TOŻSAMOŚCI?

Abstract

Recent Polish architecture in the context of historic sites is replete with the examples of structures tying in with their context. There are many buildings in all scales that may be deemed site specific. The article discusses the issue whether such an architectural approach may be regarded as the conservation of identity.

Keywords: architecture, site-specific, identity, Poland

Streszczenie

Najnowsza polska architektura w kontekście historycznych miast, miasteczek i krajobrazów kulturowych obfituje w przykłady nowych obiektów nawiązujących do tego kontekstu. Powstało wiele budynków we wszystkich skalach, które można określić jako *site-specific*. Artykuł dyskutuje kwestię, czy można uznać takie podejście za konserwację tożsamości miejsca.

Słowa kluczowe: architektura, site-specific, tożsamość, Polska

* Ph.D. Arch. Marta A. Urbańska, Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology.

1. Introduction

Recent Polish architecture, which was built after 1989 and especially in the 21st century in the (often protected) context of historic cities, towns, villages and in cultural landscape, is replete with very interesting examples of structures tying in with this context. Many buildings which were realised, both public and private, in all scales and having various functions, may be deemed as *site-specific* architecture, i.e. one in keeping with the character of place. The concept itself is discussed more broadly in the chapter 1. Many texts were published on the subject of the recent European architecture in the historic context indeed, notably the latest publication by Prof. Ewa Węclawowicz-Gyurkovich [1].

However, the article discusses a slightly different issue: can new Polish architecture tying in with the character of its place be regarded as the model example of conservation of identity of its respective locations? Completed buildings imitating historic architecture or reconstructions, even ones which were perfectly documented and are based on all the interdisciplinary researches, are not the subject of this paper. The article regards architecture which applies its own, new and utterly contemporary language, even an experimental one. Such architecture refers to the historic context, enriching it and yet never imitating. It is the art of conscious architecture. Given the framework of this article, the issue is just signaled here by means of the select, contrasted cases of the completed Polish buildings. The contrast of the described buildings is based on their different scale, location, form, function and client. However, all hail from the 21st century. Their sequence is chronological, the selection was made according to the author's own taste, and the length of description depends on their scale.

2. The concept of *site-specific* architecture

The concept itself is actually universal and was proposed already quite a few years ago, among others by a pre-eminent Japanese architect Kengo Kuma, also during his public lecture in Kraków on the occasion of the 10th anniversary of the then Centre of Japanese Art and Technology Manggha [2]. Kuma is a propagator of that idea already since the mid-1990s and he is the author of many splendid designs which were based on it: Kiro-San Observatory in Oshima; Takayanagi Community Centre, Water/Glass pavilion, Nasu Stone Museum, or Bato-machi Hiroshige Museum (all in Japan) and the Great Bamboo Wall, i.e. a house adjacent to the Great Wall in China. Kuma has duly observed in the year 2004: "One of the concepts I wrestle with in my architectural work is that of the 'site-specific' – the idea being to pay attention to the building site, to notice the place. I think the site specific concept – paying attention to the location – will become of ever greater importance not only in architecture but in all fields. This isn't the way things were made in the twentieth century. Profits were generated through mass production and mass consumption – manufacturing things acceptable to all (...) In response to the twentieth-century model, people today have come to demand things with character – things that are special and can be realised only in a given place. In this sense I doubt if anything has as much character as architecture".

However, even though the idea is universal, it is of course always local – *ex definitione*. It always refers to a chosen place and its character. Kengo Kuma realises it often through the

use of contemporarily transformed, or even original, traditional building materials, which were always used in a given location.

He uses rice paper – *washi*, bamboo, or impregnated *sugi* (cryptomeria) wood. Site specific as an idea refers also to contemporary art, especially that of installations in public spaces, *objects d'art* which are integrated with their surroundings (as Katarzyna Kołodziejczyk recently described it [2]).

3. Extension and renovation of Renoma department store in Wrocław

3.1. Context – site, history, architecture

The building (and its renovation) was completed in 2009. Maćków Pracownia Projektowa, a very renowned architectural office, designed the modernization, extension and conservation of the famed Modern Movement department store. The structure is located in Wrocław, at Świdnicka St. no 40, at its crossing with the Podwale Street, and at the main commercial axis of the city. It is perfectly exposed on three sides, especially from the Kościuszko Square.

The original building was completed in the years 1929–1930 by Wertheim, one of the then best chains of department stores in all Germany, as their flagship store. The competition was announced in 1927; it was won by a Berliner architect, Prof. Hermann Dernburg, who defeated, among others, Erich Mendelsohn himself. Dernburg applied a classic typology of great department stores – he used a plan with two atria which were lit from above and had representational staircases. The structure was (and it still is) of the skeleton type, of steel, with large spans. Horizontal articulation is the main feature of Renoma's architecture – expressive, dynamic, with rounded corners and recessing two last floors. The elevations are marked by bands of horizontally composed windows and stripes of glazed brick veneer. The beautiful glazed brick bands are replete with rich tones of dark red, grey and brown with flickers of gold. Pillars between the windows have black ceramic veneer with expressionist sculptural elements tying in with the Gothic style – heads of representatives of various professions and nations of the world, also in golden hues. In spite of the expropriation of the Wertheim brothers and their prosecution by the German totalitarian regime (because of their Jewish descent) in 1937/8, the department store functioned until 1945. Bombed in 1945 during the fights in Festung Breslau, it stood in flames and yet it has basically survived. Following the renovation of the ground floor by the new, Polish authorities in 1948, it opened as a 'Popular Department Store' ('Powszechny Dom Towarowy'). Next floors were gradually rebuilt until 1977 (while the last one – as late as 1991). It operated since the 1960s under the name 'Renoma' [Renown] and had the usable surface of 9600 m² [4, 5].

3.2. Renovation and extension

Centrum Development & Investments, the new, commercial owner of 'Renoma' after the economic transformation, decided in the year 2005 to undertake the complex renovation and extension due to the overexploited state of the venue, chaotic renovations after 1990 and its party inadequate use. The architects, MPP, wrote about their design of the years 2005–2008:

“The main aim was the stylistic and formal continuation of the extant architecture and creation of a building tying in with the old department store by means of its overall elegance and high standard. The cohesion of the old and new part was achieved due to the proportions, inscribing of the new structure into the historic urban layout, horizontal divisions of its elevation, character of the used materials and colours” [6].

One has to agree with the general opinion on the success of the aforementioned intentions – the completed building gained many awards and mentions, among them, e.g. the Award of the Association of Polish Architects (SARP) for the design of the year 2009 (in 2010), nomination for the Mies van der Rohe Award (2010) and qualification to participate in the World Architecture Festival. The source of such a success was the attitude of the MPP studio to the extant architecture: respectful and at the same time highly creative, appropriate for our times. The main idea is the cohesion with the very strong architectural landmark indeed – hailing from the late 1920s, both in the spirit of the Modern Movement yet already historic, and the new wing from the side of the Czysła Street. That wing was actually originally planned by Dernburg for the Wertheim chain but it was never realised because of the world economic crisis of the late 1920s [4]. However, the cohesion was achieved by means of two measures: through the exemplary conservation of the original elevations, with all the sculptural details, supplementation of the missing ceramic veneer and new coats of colour, and by the creative interpretation of the character of historic architecture, i.e. by the composition of the new part. Whereby historic interiors were devastated during the war and party during the difficult post-war rebuilding, and their layout was largely disturbed, the renovation and adaptation were made according to the today’s requirements of the client. There are separate shops/boutiques for several respective firms and brands. Both atria were preserved.

The new building mass, which doubles the volume of the original one, was situated at Czysła Street and Czysły Square. It houses the multi-storey parking above ground and the shopping mall in the ground floor. The new entrance has the role of a buffer between the historic part and the new one; it is articulated by means of coloured glass panels and it houses escalators. The new part is marked by its spectacular articulation too: with a rounded corner and recessing last two floors, but with the use of a completely new material and expression. Metal profiles – cornices of aerodynamic profile, strongly protruding from the elevation plane itself, were installed on the elevation with dark brown fiber cement cladding. Its colour is different from the background – it is beige. Their dynamic character ideally ties in with the curvatures of the prewar part and it adds lightness to the entire, huge building (the whole has the usable surface of 77 751 m² and 138 701 m³ volume). It signals the utter novelty and at the same time communicates continuation, while preserving, conserving and giving new, high qualities to its site. Thus it continues and amplifies the identity of the site.

4. House in Burów

4.1. Context – site, history, architecture

Single family house in Burów was completed in the years 2009–2010. It was designed by Stanisław Deńko and ‘Wizja’ sp. z o.o. architectural office. It is situated in a village that is located near the Kraków airport in Balice, in the environs of the Tenczyn Landscape Park,

north-west of the city, in the Zabierzów commune. Burów itself, like many sub-Cracovian villages, is a medieval settlement (there are mentions from the year 1415). The plot has a slight slope, inclined towards the nearby valley. It also has an excellent exposition – views not only towards the Valley of the River Vistula, but also towards the Beskidy mountains and during the good weather even the distant Tatra ones.

Vernacular architecture of the sub-Cracovian villages in the Jura region has already largely disappeared. It was wooden, in log construction, most often with hipped roofs and in slightly dispersed layout. There were also houses and entire cottages, barns, stables etc. built with the local limestone and brick. New housing in the area of the Complex of Jurassic Landscape Parks, which was organised in the years 1981–1982 (which were incorporated in 2009 into the Complex of Landscape Parks of the Małopolskie Voivodeship) was under control regarding landscape protection. Owing to that at least the buildings realised during the last circa thirty years are marked by a certain scale and have roofs of proper pitch. The whereabouts have not only natural values, including nature reserves, but also rich context of cultural and architectural heritage, including old fortresses (Rudno Castle) and manors [7].

4.2. Architecture of the house in its landscape

One of the main ideas here is the relation of the house with its landscape, or in another words, to prove our thesis that site specific architecture conserves the identity by tying in with the character of the site. This relation and its perfect interpretation were the reasons for awarding the architects with the very prestigious Stanisław Witkiewicz Award of the Małopolskie Voivodeship in the year 2010, in the category of housing. The Award is granted by the Voivodeship “for the best contemporary completed buildings conducive to protection and shaping of the cultural landscape of the Małopolska region” [8]. It should be added that the site had the local spatial plan which imposed the roof form (hipped roof) and low intensity of development. However, the limitations were interpreted in a masterly way; also the cooperation of the architect with his clients – Mrs and Mr de Barbaro – was perfect.

Stanisław Deńko, the architect, writes: “The main ambition of the design was the search for a modern interpretation of a regional house form by means of simplification of that form and defining the clear contours of the [designed] house. Through the use of uniform material for the cladding of both the external walls and roof [vertical fir slats] we were able to express the geometry and make it more legible. Another element enriching the palette of materials is the retaining wall below the house, with the visible texture of wooden formwork” [9]. The house has massive protruding elements in its ground floor, where entrance, vestibule, kitchen and most importantly, the living room is located. The main characteristics of the latter is a panoramic window without frames in the lower (due to the slope) part of the living room. There is a spectacular, far panorama of the landscape. Meanwhile, from the side windows of the upper part of the living room the garden and orchard are visible, which merge with the landscape. The first floor, recessed, houses the private spaces. Windows are composed in such a manner that the views can be admired from the perspective of a person lying in the bedroom. Terraces which are situated both in the ground floor and on the first one are additional elements integrating the house with both its plot and landscape. Owing to all the above solutions, the completed house should be regarded as a model modern example of preservation and conservation of identity of place by means of the site specific attitude.

5. Małopolska Garden of the Arts in Kraków

5.1. Context – site, history, architecture

Multipurpose cultural centre, i.e. the Małopolska Garden of the Arts (Małopolski Ogród Sztuki, MOS), designed by Ingarden & Ewy Architects, in spite of merely three years of its existence (the centre opened in October 2012), has already gained the renown of one of the best achievements of Polish architecture after 1989 and was awarded many times. It was realised due to the competition which was announced in the year 2007 and the winning entry was that of Ingarden & Ewy. Moreover, the building has popularised the notion of contextualism, as Krzysztof Ingarden often refers to it. This element of his oeuvre shall be noted in the summary of the article, as it seems to be both an apt and alternative description of the thesis posed by the authoress.

Małopolska Garden of the Arts is situated at the eastern side of Rajska Street, not far from the Planty Gardens, in an interesting urban block of the 19th century Kraków, delimited by the following streets: Karmelicka, Rajska, Szujskiego, Krupnicza. The interior of the block is quite chaotic (outbuildings and side wings of tenements and townhouses). The entire urban block, even though it is centrally situated, made the impression of a rather unfinished one until the completion of the MOS. It was so because of the gaps in the street frontages of both Szujskiego and Rajska St., and because of the mixed character of development – from the eclectic, noble-looking townhouses and multistory bourgeois houses (at Karmelicka and especially Krupnicza Street) to an infill from the 1960s, neighbouring the site.

Moreover, the plot itself is L-shaped, with the longer and narrower side directed towards the Szujskiego Street. Yet another design challenge was the fact that at the front of the plot, at the side of the Rajska Street, there was the protected building of the former officers' riding school, recessing from the street frontage. It was built due to the existence of the eclectic, former Austrian military barracks [built during the 19th century when Poland was partitioned], high and of a very elongated shape, located at the opposite side of the street. The urban block, located itself in the area of the medieval suburban settlement (*iuridica*) Garbary, was not lucky in terms of urban renewal. The exception was the successful modernisation of the barracks for the deservedly popular and very well working Voivodeship Library. In the riding school itself there was the depot of the Juliusz Słowacki Municipal Theatre. Its director, Krzysztof Orzechowski, played one of the crucial roles in the origin of MOS. His idea was an open, free use of space for the most broadly understood culture that would attract people of all ages, and especially the young and youngest ones, from the generation growing in the times following the transformation [10].

5.2. New institution and its new architecture

Here the client and the function of the Małopolska Garden of the Arts must be mentioned. On the contrary to the aforementioned clients: those of 'Renoma' – a commercial and corporate entity, and in case of the house in Burów a private one (family), here the client was public. The financial and legal structure of the institution is as complex as its site. As it was already mentioned, the director of the Municipal Theatre was the *spiritus movens* (The Theatre operates the main multipurpose hall and provides the financing of its programme from

its budget), whereby the direct client was the Office of the Marshall of Małopolska [Urząd Marszałkowski, a self-governmental entity at the Voivodeship level], represented by the three consecutive Marshalls. Part of the building (long side of its L-shape) works as a mediatheque which is an integral part of the adjacent Voivodeship Library. Nevertheless, in spite of such a complicated situation, the architecture of MOS solves a very difficult task of programmatic, spatial and historic integration in an exemplary manner.

The key to such a solution was the context and its logical yet unusual continuation, integrating the complicated surroundings consisting of the unfinished eclectic urban block of various roof pitches, the extant riding school hall, the shape of the plot and the rich programme. The main decision was the use of the formally uniform elevation – a kind of a ‘coat’ covering the mass of the building and its forefront from the Rajska Street. It is neither a too total nor an aggressive solution – the elevation has two layers: glass in the inner one and partly open, ceramic in the outer one. The brick structure of the outer strata is not typical at all; these are the so called ‘vertical bricks’, i.e. ceramic profiles in the slightly varying colours, which are suspended on vertical rods, which themselves are freely situated and mounted to the slightly inclined steel bands. Additionally, the forefront or the entrance piazza with the greenery at the side of the Rajska Street (on the axis of the Voivodeship Library) which was kept in order to conserve the layout, mass and the external form of the riding school, was shrouded with the same perforated outer skin, yet without glazing. The front brick wall of the riding school (which had to be preserved and was demounted, then precisely reconstructed due to the state conservation service’s requirements) is visible through the glass wall of the foyer. In this manner the cohesion of the interior and exterior is achieved. The multipurpose hall has the dimensions of the former riding hall. A striking element that integrates the entire structure with its context is the utterly innovative composition of form. It has changing slopes of the upper edges and inclined structural bands of the elevation, which all mirror the variegated roof pitches in the urban block – angles of from circa 10 to 30 degrees. Moreover, the structural steel bands or profiles at Szujskiego Street are at first continuing the lines of cornices of the adjacent townhouse and then gain the aforementioned inclines. The cohesive architecture introduces an utterly new quality in its environment while very strictly deriving from its character. It is ideally site specific.

6. Summary

As it was demonstrated, many new Polish realised buildings are marked by contextualism. It may be understood as the synonym of site specific architecture which responds to the character i.e. the identity of place. By the definition, such an attitude of architects must be devoid of the intense use of a style, and it is marked by a certain humility and respect for the extant site. Krzysztof Ingarden once wrote about MOS: “Contextualism is neither a design method nor a style. (...) It is an attitude of an architect (...), a set of relations between the design structure and its local background. The issue of context may be rather connected to architecture and culture of ‘place’ on the contrary to the ‘international’ architecture” [11]. One may claim at the same time that the above examples of recent Polish architecture conserve the identity of place through the addition of new quality, new life, according to the well-known maxim of conservation: *conservare est novam vitam dare*.

1. Wstęp

Najnowsza polska architektura, powstała po przełomie roku 1989, a zwłaszcza w XXI wieku, w kontekście (często chronionym) historycznych miast, miasteczek, wsi i krajobrazu kulturowego, obfituje w bardzo interesujące przykłady obiektów nawiązujących do tego kontekstu. Zrealizowano wiele budynków, publicznych bądź prywatnych, i to we wszystkich skalach oraz o różnych funkcjach, które można określić mianem architektury *site-specific*, w specyficznym charakterze miejsca. Koncepcja ta przedstawiona została nieco szerzej w rozdziale 1. Na temat architektury najnowszej w kontekście historycznym powstało sporo publikacji, zwłaszcza niedawne obszerne opracowanie Ewy Węclawowicz-Gyurkovich [1].

Artykuł dyskutuje jednak nieco inne zagadnienie: czy nowa polska architektura w charakterze miejsca może zostać uznana za wzorową konserwację tożsamości miejsc, w których powstała? Nie chodzi tu o realizacje imitujące architekturę historyczną bądź o rekonstrukcje, nawet doskonale udokumentowane, oparte na wszelkich badaniach interdyscyplinarnych. Rzecz dotyczy architektury posługującej się nowym, własnym, całkowicie współczesnym, nawet eksperymentalnym językiem. W najlepszych przypadkach odnosi się ona do historycznego kontekstu, wzbogacając go, lecz nigdy nie imitując wprost. To sztuka świadomej architektury. Ze względu na ramy tego artykułu, kwestię zasygnalizowano na wybranych, skontrastowanych ze sobą realizacjach polskich. Kontrast opisywanych realizacji polega na bardzo różnej skali, lokalizacji, formie, funkcji i inwestorze. Wszystkie powstały jednak w XXI wieku. Układ jest chronologiczny, wybór podyktowany uznaniem autorki, a długość opisu zależy od skali obiektów.

2. Koncepcja architektury *site-specific*

Sama koncepcja jest w istocie uniwersalna i postulowana była już wiele lat temu, między innymi przez świetnego japońskiego architekta Kengo Kumę, także w trakcie jego wykładu publicznego w Krakowie z okazji 10-lecia Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha [2]. Kuma jest propagatorem tej idei już od połowy lat 90. i autorem wielu świetnych projektów na niej opartej, między innymi: obserwatorium Kiro-San w Oshima; centrum kulturalnego w Takayanagi, pawilonu Water/Glass, Muzeum Kamienia w Nasu czy muzeum Ando Hiroshigeo w Bato (wszystkie w Japonii) i Wielkiego Muru Bambusowego (Great Bamboo Wall), czyli domu w sąsiedztwie Wielkiego Muru Chińskiego. Jak trafnie zauważył Kuma w 2004 r.: „Jedną z koncepcji, z jaką zmagam się w mojej pracy jako architekt, jest koncepcja *site-specific* – idea skupienia uwagi na terenie, na którym budynek powstaje, zaważenia miejsca. Myślę, że wkrótce zyska ona na znaczeniu nie tylko w architekturze, ale i na wielu innych polach. W XX wieku rzeczy robiono w inny sposób. Generowano zyski przez masową produkcję i masową konsumpcję (...) Obecnie, w odpowiedzi na model XX-wieczny, ludzie zaczęli domagać się rzeczy z charakterem – rzeczy specjalnych, które mogą być zrealizowane tylko w danym miejscu. W tym sensie wątpię, czy cokolwiek ma więcej charakteru niż architektura”.

Jednak, choć idea jest uniwersalna, jest oczywiście lokalna *ex definitione*, zawsze odnosi się do wybranego, szczególnego miejsca i jego charakteru. Kengo Kuma realizuje ją często przy użyciu współcześnie przetworzonych lub nawet oryginalnych, tradycyjnych materiałów

budowlanych, od zawsze wykorzystywanych w danej lokalizacji. Używa papieru ryżowego *washi*, bambusa czy impregnowanego drewna szydlicy japońskiej. Koncepcja *site-specific* odnosi się także do sztuki współczesnej – zwłaszcza sztuki instalacji w miejscach publicznych, obiektów zintegrowanych z otoczeniem, jak opisuje to Katarzyna Kołodziejczyk [2].

3. Rozbudowa i renowacja domu handlowego „Renoma” we Wrocławiu

3.1. Kontekst – sytuacja, historia, architektura

Realizacja powstała w 2009 roku. Autorem projektu modernizacji i konserwacji słynnego, modernistycznego domu towarowego jest uznane biuro Maćków Pracownia Projektowa. Obiekt mieści się we Wrocławiu, przy ulicy Świdnickiej 40, u zbiegu z ulicą Podwale, przy głównym ciągu handlowym miasta. Jest doskonale eksponowany z trzech stron, zwłaszcza od placu Kościuszki.

Oryginalny dom towarowy powstał w latach 1929–1930 jako inwestycja najlepszej wówczas w Niemczech sieci handlowej Wertheim. W 1927 r. rozpisano konkurs, który wygrał berliński architekt prof. Hermann Dernburg, pokonując między innymi Ericha Mendelsohna. Dernburg użył klasycznej dla wielkich domów towarowych typologii – planu z dwoma przeszklonymi od góry atriami, w których umieszczono reprezentacyjne schody. Konstrukcja była (i jest nadal) szkieletowa, stalowa, o dużych rozpiętościach. Główną cechą architektury jest artykulacja horyzontalna – ekspresyjna i dynamiczna, z zaokrąglonymi narożnikami i cofniętymi dwiema najwyższymi kondygnacjami. Elewacje cechuje pasowa kompozycja, z poziomymi oknami i klinkierową okładziną pasm podokiennych. Okładzina ma barwy szare, czerwone i brązowe, z przebłyskami złota. Filary międzyokienne mają okładzinę czarną, ceramiczną, z umieszczonymi ekspresjonistycznymi, nawiązującymi do gotyku, rzeźbiarskimi elementami dekoracyjnymi – głowami przedstawicieli różnych nacji i zawodów. Mimo wywłaszczenia i prześladowania braci Wertheim (jako Żydów) przez władze totalitarnych Niemiec w roku 1937/8, dom handlowy funkcjonował do wiosny 1945 r. Zbombardowany w marcu 1945 r. stanął w płomieniach, lecz zasadniczo przetrwał. Po odnowieniu parteru przez władze polskie w 1948 r. został otwarty jako „Powszechny Dom Towarowy”. W miarę odbudowy kolejnych kondygnacji (do 1977 r., a ostatnia – 1991!) został udostępniony, od lat 60. pod nazwą „Renoma” i działał już nieprzerwanie na powierzchni 9600 m² [4, 5].

3.2. Renowacja i rozbudowa

Firma Centrum Development & Investments, komercyjny właściciel „Renomy” po transformacji własnościowej, zdecydowała się w 2005 r. na jej kompleksową renowację i rozbudowę, ze względu na wyeksploatowanie, chaotyczne remonty po 1990 r. i częściowo nie stosowne użytkowanie. Jak piszą architektki MPP o projekcie z lat 2005–2008: „Głównym zamierzeniem była stylistyczna i formalna kontynuacja istniejącej architektury, stworzenie budynku nawiązującego do dawnego domu towarowego elegancją i wysokim standardem. Spójność starej i nowej części uzyskano dzięki proporcjom, wpisaniu obiektu w historyczny

układ urbanistyczny, horyzontalnym podziałem elewacji, charakterowi zastosowanych materiałów oraz kolorystyce” [6].

Z powszechną opinią o sukcesie tych zamierzeń trudno się nie zgodzić – realizacja biura MPP zyskała wiele nagród i wyróżnień, w tym np. Nagrodę SARP za projekt roku 2009 (2010), nominację do nagrody im. Miesa van der Rohe (2010) i kwalifikację do udziału w World Architecture Festival. Przyczyn sukcesu należy upatrywać w podejściu architektów do zastanej architektury, jak zacytowano wyżej, pełnym respektu, a jednocześnie twórczym, stosownym do naszego czasu. Naczelną ideą jest tu faktycznie spójność pomiędzy niezwykle mocnym znakiem architektury z przełomu lat 20. i 30. ubiegłego wieku, modernistycznej, lecz historycznej i uznanej, a nową częścią od strony ulicy Czystej. Część ta planowana była już zresztą oryginalnie przez Dernburga dla sieci Wertheim, lecz nie powstała z powodu światowego kryzysu [4]. Jednak spójność osiągnięto tu dwojako: przez wzorowo przeprowadzoną konserwację oryginalnych elewacji, z wszystkimi detalami rzeźbiarskimi, uzupełnieniem ceramiki i nowymi powłokami koloru oraz przez twórczą interpretację charakteru historycznej architektury w części nowej. O ile historyczne wnętrza zdewastowane zostały w czasie wojny i powojennej trudnej odbudowy, a ich układ został znacznie zaburzony, o tyle renowacja i adaptacja przeprowadzona została w sposób nowoczesny, według dzisiejszych wymogów inwestora – powstały oddzielne sklepy/butiki dla poszczególnych firm i marek handlowych. Zachowano atria.

Nowa bryła, dublująca kubaturę oryginalnej, zlokalizowana od strony ul. Czystej i placu Czystego, mieści nadziemny parking na wyższych kondygnacjach i galerię handlową w parterze i trakcie od strony placu Czystego. Buforem między historyczną a nową bryłą jest wejściowy łącznik, artykułowany przeszkleniem w kolorach tafli, mieszczący schody ruchome. Wyróżnikiem nowej części stało się artykułowanie: z wyokrąglonym narożnikiem i cofnięciem ostatnich kondygnacji, lecz w zupełnie nowym materiale i ekspresji. Na elewacji z płyt włóknocementowych w kolorze brunatnym zainstalowano metalowe profile – gzymsy, wychylone znacznie przed płaszczyznę ściany, o aerodynamicznym przekroju. Kolorystyka jest inna od tła – beżowa. Ich dynamika idealnie konweniuje z krzywiznami części przedwojennej, a przy tym dodaje lekkości całej bryle o wielkim gabarycie (całość ma powierzchnię 77 751 m² i 138 701 m³ kubatury). Jednoznacznie komunikuje nowość, lecz i kontynuację, zachowując, konserwując i nadając nową wartość miejscu. Tym samym kontynuuje i wzmacnia jego tożsamość, nadając obiektowi wysoką jakość.

4. Dom w Burowie

4.1. Kontekst – sytuacja, historia, architektura

Realizacja domu jednorodzinnego w Burowie powstała w latach 2009–2010. Autorem jest Stanisław Deńko i Biuro Architektoniczne „Wizja” sp. z o.o. Dom znajduje się w Burowie, wsi położonej niedaleko lotniska Balice, na terenie otuliny Tenczyńskiego Parku Krajobrazowego, na północny zachód od Krakowa, w gminie Zabierzów. Sam Burów, jak wiele wsi podkrakowskich, jest osadą średniowieczną – wzmianki pochodzą z roku 1415. Działka ma łagodny spadek w stronę pobliskiej doliny. Ma też doskonałą ekspozycję malowniczego krajobrazu, nie tylko na dolinę Wisły, ale i z dalekimi widokami na pasma Beskidów, a w pogodne dni – nawet Tatr.

Architektura rodzima podkrakowskich wsi jurajskich uległa już w wielkiej mierze zatarciu – była drewniana, w konstrukcji zrębowej, najczęściej o dwuspadowych dachach i nieco rozproszonej zabudowie. Zdarzały się także domy i zabudowania gospodarskie murowane, z wykorzystaniem miejscowego wapienia i cegły. Zabudowa wsi na terenie utworzonego w latach 1981–1982 Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych (od 2009 r. włączonych w Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Małopolskiego) znajdowała się pod kontrolą służącą ochronie krajobrazu, dzięki czemu przynajmniej realizacji ostatnich trzydziestu kilku lat utrzymane są w pewnej skali i posiadają strome dachy. Okolica ma nie tylko walory przyrodnicze, w tym rezerваты, ale i bogaty kontekst dziedzictwa architektonicznego i kulturowego, obfitujący w dawne warownie (zamek Rudno) i dwory [7].

4.2. Architektura domu w krajobrazie

Jedną z naczelných idei jest tu związek domu z krajobrazem, czyli, argumentując za tezą o architekturze *site-specific* jako konserwacją tożsamości, z charakterem miejsca. Ten związek i jego doskonała interpretacja były powodem otrzymania przez architektów bardzo prestiżowej Nagrody Województwa Małopolskiego im. Stanisława Witkiewicza w roku 2010 w kategorii architektury mieszkaniowej. Nagroda przyznawana jest przez województwo za „najlepsze, współczesne realizacje architektoniczne sprzyjające ochronie i kształtowaniu krajobrazu kulturowego Małopolski” [8]. Należy dodać, że lokalizacja objęta była planem miejscowym, narzucającym formę o dachu dwuspadowym i niską intensywność zabudowy. Ograniczenia zostały jednak mistrzowsko zinterpretowane. Doskonała była także współpraca architekta z inwestorem – państwem de Barbaro.

Jak pisze sam Stanisław Deńko: „Głównym zamierzeniem tego projektu było poszukiwanie nowoczesnej interpretacji dla regionalnej formy domu poprzez uproszczenie bryły i wyznaczenie wyraźnych krawędzi budynku. Przez zastosowanie jednorodnego materiału dla pokrycia ścian zewnętrznych oraz dachu [pionowych świerkowych listew], udało nam się wydobyć i uczynić geometrię. Dodatkowym elementem wzbogacającym paletę materiałów jest przebiegający poniżej mur oporowy wykonany z surowego betonu, z widoczną fakturą deskowania” [9]. Bryła domu ma masywne ryzalitty w parterze, gdzie znajduje się wejście, przedsionek, kuchnia, a przede wszystkim salon. Jego główną cechą, i najsmielszym rozwiązaniem w architekturze domu, jest panoramiczne, bezramowe okno w niższej (ze względu na stok) części salonu. Roztacza się tu spektakularna, daleka panorama krajobrazu. Z bocznych okien wyżej położonej części salonu widać natomiast ogród i sad płynnie stapiające się z pejzażem. Piętro, cofnięte nad ryzalitami, mieści przestrzeń prywatną domu. Okna są tak zakomponowane, by można było podziwiać widoki z perspektywy osoby leżącej w sypialni. Dodatkowym elementem integrującym dom z terenem i krajobrazem są tarasy zarówno w parterze, jak i na piętrze. Biorąc pod uwagę wszystkie jej elementy, realizację należy uznać za modelowy, nowoczesny przykład zachowania tożsamości miejsca przez podejście *site-specific*.

5. Małopolski Ogród Sztuki w Krakowie

5.1. Kontekst – sytuacja, historia, architektura

Realizacja wielofunkcyjnego centrum kulturalnego, czyli Małopolskiego Ogrodu Sztuki, autorstwa architektów Ingarden & Ewy, mimo zaledwie trzech lat jego istnienia (otwarcie nastąpiło w październiku 2012 r.), zdążyła już zostać powszechnie uznana za jedno z najlepszych dokonań architektury polskiej po 1989 r., wielokrotnie nagradzane. Jest efektem konkursu ogłoszonego w roku 2007 i wygranego przez wspomniane wyżej biuro. Co więcej, spopularyzowała hasło kontekstualizmu – do niego odnosi się często architekt Krzysztof Ingarden. Ten element jego dzieł zostanie podniesiony w podsumowaniu, wydaje się bowiem alternatywnie określać podnoszoną tutaj tezę.

Małopolski Ogród Sztuki zlokalizowany został po wschodniej stronie ulicy Rajskiej, w interesującym kwartale zabudowy XIX-wiecznego Krakowa, nieodległym od Plant, a ograniczonym ulicami Karmelicką, Rajską, Szujskiego, Krupniczą. Zabudowa wnętrza kwartału (oficyny kamienic) jest dosyć chaotyczna. Cały kwartał, choć zdecydowanie centralnie zlokalizowany, sprawiał do momentu realizacji MOS wrażenie nieco niedokończonego. Działo się tak z powodu luk w zabudowie przy ul. Rajskiej i Szujskiego oraz mieszanego charakteru architektury – od eklektycznej zabudowy nobliwych kamienic mieszczańskich, od strony ulicy Karmelickiej i zwłaszcza Krupniczej, po plombę z lat 60. sąsiadującą z lokalizacją. Co więcej, sama działka ma kształt litery L, o dłuższym i węższym ramieniu skierowanym ku ulicy Szujskiego. Dodatkowym wyzwaniem projektowym było to, że od frontu działki – ulicy Rajskiej – znajdował się, będący pod ochroną konserwatorską, dawny budynek ujeżdżalni-maneżu, cofnięty od pierzei. Jego powstanie łączyło się z lokalizacją eklektycznych koszar austriackich o bardzo wydłużonej bryle, przy przeciwnej stronie ul. Rajskiej. Ponadto kwartał, położony na terenie średniowiecznej jurydyki Garbary, nie miał do tej pory szczęścia do rewitalizacji. Wyjątkiem była tu udana modernizacja koszar, przeznaczonych na świetnie działającą Bibliotekę Wojewódzką. W ujeżdżalni znajdował się magazyn Teatru im. Juliusza Słowackiego – instytucji miejskiej, której dyrektor, Krzysztof Orzechowski, odegrał jedną z decydujących ról w powstaniu MOS. Jego ideą było otwarte, swobodne wykorzystanie przestrzeni dla najszerzej rozumianej kultury, przyciągające wszystkich, a zwłaszcza ludzi młodych i najmłodszych, z pokolenia rosnącego w czasach po transformacji [10].

5.2. Nowa instytucja i jej nowa architektura

W tym miejscu należy wspomnieć inwestora i funkcję Małopolskiego Ogrodu Sztuki. W przeciwieństwie do inwestorów wymienionych wyżej: w przypadku „Renomy” – komercyjnego i korporacyjnego, a w przypadku domu w Burowie – osób prywatnych, inwestorem była formacja publiczna. Sytuacja finansowo-prawna instytucji jest podobnie skomplikowana jak jej kontekst urbanistyczny. Pomysłodawcą był dyrektor Teatru miejskiego (Teatr do dziś pozostaje operatorem części obiektu – głównej sali wielofunkcyjnej – i zapewnia finansowanie swego programu dla niej), zaś inwestorem Urząd Marszałkowski, w osobach trzech kolejnych marszałków. Część budynku (długie ramię L) działa jako mediateka, integralna część instytucji Biblioteki Wojewódzkiej. Tym niemniej, a może na przekór takiej skom-

plikowanej sytuacji, powstała architektura idealnie rozwiązująca trudne zadanie integracji programowej, przestrzennej i historycznej.

Kluczem był kontekst i jego logiczna, a zarazem niecodzienna kontynuacja, integrująca otoczenie. Architektura Małopolskiego Ogrodu Sztuki odpowiada na wszystkie uwarunkowania: niedookreślony kwartał eklektycznej zabudowy o różnych kątach nachylenia dachów, zaszłość w postaci hali ujeżdżalni, kształt działki, bogaty program. Kluczem stała się decyzja o zastosowaniu jednorodnej formalnie elewacji – rodzaju „płaszczka” otulającego bryłę i jej przedpole od strony ulicy Rajskiej. Nie jest to rozwiązanie totalne czy agresywne – elewacja jest dwuwarstwowa, szklana w warstwie wewnętrznej, a ażurowa, ceglana w zewnętrznej. Ceglana konstrukcja jest nietypowa – to tzw. pionowe cegły, czyli kształtki ceramiczne nanizane na pionowe pręty, swobodnie rozmieszczone i mocowane do pasów stalowych. Dodatkowo, przedpole czy też piazza wejściowa z zielenią od strony Rajskiej (Biblioteki Wojewódzkiej), która powstała dla zachowania układu, bryły i odtworzonej ze względu na wymogi konserwatorskie oryginalnej ściany frontowej ujeżdżalni, została otulona ażurową warstwą zewnętrzną, bez szklenia. Sama frontowa, ceglana ściana widoczna jest przez szklaną elewację foyer. W ten sposób tworzy się ciągłość zewnątrz i wewnątrz. W gabarycie hali mieści się sala wielofunkcyjna. Elementem integrującym obiekt z kontekstem jest też innowacyjne ukształtowanie bryły – o zmiennych kątach nachylenia jej górnych krawędzi i pasów konstrukcyjnych elewacji, odzwierciedlających zróżnicowane kąty nachylenia dachów w całym kwartale – od około 10 do 30 stopni. Dodatkowo, pasy konstrukcyjne elewacji od strony ul. Szujskiego kontynuują początkowo linie gzymsów sąsiedniej kamienicy, by następnie przebiegać ukośnie pod wspomnianymi kątami. Obiekt wprowadza nową jakość w swe miejsce, zarazem wywodząc się bardzo ściśle z jego charakteru, jest idealnie *site-specific*.

6. Podsumowanie

Jak wykazano, omówione nowe realizacje polskie cechuje kontekstualizm. Można uznać go za synonim architektury *site-specific*, która odpowiada na charakter, czyli tożsamość miejsca. Z definicji takie podejście architektów musi być pozbawione cech usilnego zastosowania stylu, a cechuje je pewna pokora i respekt dla zastanej sytuacji. Jak pisze Krzysztof Ingarden w wypowiedzi na temat MOS: „Kontekstualizm nie jest ani metodą projektową, ani też architektonicznym stylem. (...) Jest postawą projektanta (...), zbiorem relacji projektowanego obiektu i jego miejscowego tła. Problem kontekstu łączyć można bardziej z architekturą i kulturą »miejsca« w przeciwieństwie do architektury »międzynarodowej«” [11]. Zarazem można stwierdzić, że powyższe przykłady konserwują tożsamość miejsca przez dodanie im nowej jakości, nowego życia, w myśl znanej maksymy konserwatorskiej: *conservare est novam vitam dare*.

References

- [1] Gyurkovich-Węclawowicz E., *Architektura najnowsza w historycznym środowisku miast europejskich*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2013.
- [2] Kuma Kengo, *Architektura w charakterze miejsca stanie się normą w XXI wieku (Architecture Making Maximum Use of the Character of the Land will be the Norm in the*

- Twenty-first Century*), [in:] Poprawska M., Urbańska M.A. (eds.), przekład Urbańska M.A., *Kierunki/Directions. Nowa architektura w Japonii i Polsce. Materiały seminarium/New Architecture in Japan and Poland. Proceedings of the Seminar*, Centrum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha, Kraków 2005, 149–171.
- [3] Kołodziejczyk K., *Projekt Space Fillers. Sztuka instalacji w przestrzeni publicznej jako konfrontacja współczesnych działań wizualnych z architekturą historyczną*, [in:] *Historia i współczesność w architekturze i urbanistyce*, Kadłuczka A. (ed.), Monografia 466, series Architektura, vol. 2, Politechnika Krakowska, Kraków 2014.
- [4] Kirschke K., Kirschke P., *Trzy narożniki: Poelziga, Mendelsohn i Dernburga. Architektura wrocławskich domów towarowych*, [in:] Lose Stanisław et al. (eds.), *Ten wspaniały wrocławski modernizm. Materiały z konferencji Komisji Architektury i Urbanistyki wrocławskiego oddziału Polskiej Akademii Nauk*, Wrocław 1991, 86–101.
- [5] Kirschke K., *Fasady wrocławskich obiektów komercyjnych z lat 1890–1930: struktura, kolorystyka, dekoracja*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2005.
- [6] http://www.mackow.pl/projekty/funkcja/komercyjne,dom_handlowy_renoma_wroclaw [accessed: 11.06.2015].
- [7] <http://www.zpkwm.pl/krakow/parki.html#p2> [accessed: 12.06.2015].
- [8] Łyczakowska K. (ed.), *Konkurs o Nagrodę Województwa Małopolskiego im. Stanisława Witkiewicza. V edycja 2010*, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego, Kraków 2010.
- [9] Deńko S., *Budynek mieszkalny jednorodzinny w Burowie – opis autorski*, typed copy, courtesy of the author, Kraków 2010.
- [10] Orzechowski K., *Czym jest dla mnie Małopolski Ogród Sztuki*, [in:] *Małopolski Ogród Sztuki? The Małopolska Garden of the Arts*, Ingarden K. et al. (eds.), translated by Urbańska M.A., Teatr im. Juliusza Słowackiego, Kraków 2012.
- [11] Ingarden K., *Contextual Architecture: between Mimesis and Abstraction. The Małopolska Garden of the Arts*, [in:] Przesmycka E., Trocka-Leszczyńska E. (eds.), *Culture of the city*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2012, 319–331, here quoted from the Polish original *Architektura kontekstu: między mimesis a abstrahowaniem*, courtesy of Prof. Ingarden.

III. 1. 'Renoma' department store in Wrocław, view from Świdnicka St. (on the left)
(photo by Marta A. Urbańska)

II. 1. Dom towarowy „Renoma” we Wrocławiu, widok od strony ul. Świdnickiej (po lewej)
(fot. Marta A. Urbańska)

III. 2. View of the extension from Czysta St. (photo by Marta A. Urbańska)

II. 2. Widok części rozbudowanej od strony ulicy Czystej (fot. Marta A. Urbańska)

III. 3. House in Burów, view from the south, photo Wojciech Kryński, courtesy of Stanisław Deńko and the office 'Wizja' sp. z o.o.

II. 3. Dom w Burowie, widok od strony południowej, fot. Wojciech Kryński, dzięki uprzejmości architekta Stanisława Deńki i Biura „Wizja” sp. z o.o.

III. 4. Małopolska Garden of the Arts, photo Krzysztof Ingarden (courtesy of the architect)

II. 4. Małopolski Ogród Sztuki, fot. Krzysztof Ingarden (dzięki uprzejmości architekta)

